

Зрозуміло, що різні філософські концепції освіти по-різному визначають і суб'єкт освіти, і процедури, і зміст і спрямованість, але в умовах актуалізації стратегій розвитку й саморозвитку людини й знань про людину, що постійно диференціюються (це стосується й педагогіки, і етнопедогогіки, і психології, і філософської антропології), особливої актуальності набуває проблема інтеграції гетерогенного матеріалу в межах концепції розвитку людини, її виховання [4, с. 17].

Саме тому, на нашу думку, значну роль у цій інтеграції може відіграти велетенський досвід вітчизняної філософії кордоцентризму на методологічному, теоретичному й праксеологічному рівнях.

Список літератури: 1. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г. Кремень – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с. 2. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. / С. Кримський – Київ: Вид. Парапан, 2003. – 240 с. 3. Пригодій С.М. Українська філософія серця та американський трансценденталізм / С.М. Пригодій; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Вид.-полігр. центр «Київський ун-т», 2002. – 232 с. 4. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології / В.А. Роменець // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11–36. 5. Сковорода Г.С. Твори: у 2 т. / Г.С. Сковорода. – К.: ТОВ «Вид-во Обереги», 2005. – Т. 1. – 528 с. 6. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К.: ІЗМН, 1997. – 231 с. 7. Троїцька Т.С. Українська філософська антропологія як теоретико-методологічна основа професійної підготовки педагога: дис.... доктора пед. наук: 09.00.10 / Троїцька Тамара Серафимівна. – К., 2007. – 395 с.

*Сідак Л.М.
м. Харків, Україна*

МОРАЛЬНА РУЙНАЦЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОЇ КРИЗИ СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні ми стали свідками збільшення кількості та сили різноманітних небезпек: екологічних, природних, техногенних і насамперед соціально-політичних, серед яких найбільшою загрозою є війна. Здавалося б, причинами небезпек повинні бути недостатній рівень пізнавальних здібностей особистості, знань, технологічних можливостей. Наприклад, Ч. Зюскінд сподівається, що «знову виявиться, що саме джерело проблеми, технологія містить у собі зерна рішень, які покращать долю і стан

людини» [11, с. 132]. Але доводиться констатувати перетворення на небезпеку творчих і пізнавальних здобутків людства, навіть досягнення психології й педагогіки. Здавна відомі людству соціальні, соціально-політичні, природно-соціальні небезпеки (голод, війни, епідемії та інші) сьогодні не лише поглибилися, а й набули нових аспектів. Загрозою стають втручання людини в життєдіяльність інших живих організмів, поєднання нано- й біотехнологій, зростання засобів комунікації і зв'язку, вдосконалення методів сугестії і реклами. Отже, причину слід шукати не у пізнавально-творчій діяльності людини, а в інших пластах духовного життя, швидше за все – в духовній недосконалості особистості.

Для цього корисно дослідити спільний для зазначених загроз фактор, який їх уможлиблює і викликає, а також об'єднує такі несхожі на перший погляд явища, як війну і голод, епідемії і соціальні потрясіння тощо. Дослідження такого спільного знаменника дасть методологічне підґрунтя для розуміння як буття людської особистості у сучасному світі, так і природи руйнівних процесів, що їй загрожують. Важливість таких досліджень чимдалі більше усвідомлюється, про що свідчить поява нових напрямів у науці, наприклад, біоетики; низки нових досліджень і публікацій, присвячених осмисленню моральних проблем, що виникають у зв'язку з технологічною революцією. Американський мислитель І. Барбур у своїй «Етиці у вік технології» [1], досліджуючи деякі основні загрози – наслідки втручання в екологічну систему Землі, несправедливий розподіл благ і витрат, концентрацію економічної і політичної влади, маніпулювання у соціальній сфері; переорієнтацію технології, зосередженої у руках декількох корпорацій, нові ціннісні орієнтири – висуває головну ідею про необхідність орієнтації на моральні чесноти. Цілком згоден з ним Ф. Фукіяма, який у «Нашому постлюдяному майбутньому» [8] зрікається власного прогнозу щодо кінця історії й пророкує початок нової, постлюдяної історії, історії перспективнішого суспільства, орієнтованого на американські духовні цінності; Дж. Зерман і Є. Кернес застерігають, що «наше рабство машині ще ніколи не було настільки повним» [12, р. 217]; К.С. Льюїс дає таку моральну оцінку: «Те, що ми називаємо владою людини над природою, – це влада одних людей над іншими, які використовують природу як знаряддя» [10, р. 67]. Отже, широкий спектр підходів до зазначеної проблеми свідчить, що її аж ніяк не можна вважати вирішеною.

Спільна для всіх руйнівних соціальних процесів духовна складова проявляється в ідеологіях, що ґрунтуються на характерному для сучасної цивілізації моральному суб'єктивізмі та його проявах: неопросвітництві, етичному лібералізмі, нігілістичному лібералізмі, неопозитивістському сцієнтизмі, емотивізмі, теорії прийняття рішень, етиці анархі-

зму тощо. Всі вони базуються на визнанні неможливості пізнання цінностей. Основна теза полягає в тому, що мораль не можна обґрунтувати ані фактами, ані об'єктивними чи трансцендентними цінностями, і що єдиною передумовою для цього є «автономний вибір» суб'єкта: якщо мета моєї діяльності визначається моїм свавіллям і не обґрунтовується абсолютними цінностями, якщо інші люди не є їхніми носіями, то до них можна ставитися лише як до засобів; тоді засобами визнаються і природа, і суспільство й усе інше, що потрапляє у сферу мого свавілля, власне, егоїзму.

А оскільки «свобода» (як свавільність визначення мети і засобу, необмеженість егоїзму) визнається вищим й останнім орієнтиром, то дозволено все, що відповідає моему вільно вираженому бажанню, якщо це не обмежує свободу іншого. Але слід поставити цей принцип під сумнів у зв'язку з неможливістю довести його до логічного завершення. Адже по суті йдеться про обмежену свободу, свободу для небагатьох, хто може нею користуватися і її виражати, «свободу від» обов'язків і обмежень, відповідальності, а не «свободу для» самотворення і саморозвитку. У прихильників подібних теорій виникають ускладнення при необхідності висунути будь-яку норму, оскільки норма завжди передбачає самообмеження, а відмова від самообмеження призводить до прийняття насильства, права сильного, свавілля і руйнації. І принципи «терпимості» або «відсутності значної шкоди іншому» не можуть цьому запобігти. Нерідко ці моральні максими виносяться за дужки мотивації. Шкода суспільству у кожному випадку буде видаватися меншою за значущість «вільного вибору», тим більше, що руйнівні наслідки свавілля, як правило, віддалені у часі й не завжди вчасно усвідомлюються. Тому принцип «відсутності значної шкоди» не є фактором, що стримує егоїзм і руйнацію. Але з огляду на кількість у сучасному суспільстві прихильників зазначених етичних теорій, їх вплив на ціннісні орієнтири сучасної людини, культуру, ЗМІ, моральні норми представників певних субкультур, вони є однією з причин руйнівних явищ сучасного суспільства. Зауважте, що твердження про будь-яку кризу само по собі повинно ґрунтуватися на усвідомленні відношення певної реальності до абсолютної цінності. Тому заперечення абсолютної цінності не дасть змоги усвідомити будь-яку кризу у повній мірі.

Останнім часом, особливо з комерціалізацією медицини, спостерігається її аморальна гуманізація, медицина все більше починає обслуговувати егоїзм, пристрасті, ницість людини. Усі сили кинуті на забезпечення старечого прагнення насолоди, комфорту. Медицина намагається за будь-яку ціну подовжити життя людині. Але парадоксально, що попри усі ці намагання українська нація, і не лише вона, вимирає. І зрозу-

міти цей парадокс можна лише під призмою моральної оцінки. Сотні лікарських, а також косметичних препаратів виготовляються з людини, у тому числі з ембріонів і так званих абортівних матеріалів. Сучасній медицині для подовження життя, для відновлення здоров'я потрібні трупи! Їх використання і постачання поставлено на конвеєр, сюди залучено величезні інвестиції, і тому марно сподіватися на мораль. Хоча сучасний канібалізм є більш жахливішим, аніж, наприклад, канібалізм жертв голодомору. Адже за його допомогою прагнуть відновити здоров'я, втрачене у розпусті, кар'єризмі, алкоголізмі, тютюнокурінні, вечірках, подовжити можливість насолодитися ними, а не позбутися страждань і врятувати життя. Зауважте, що така можливість існує для обмеженого кола з огляду на вартість ліків.

Про згубність орієнтації соціальної політики та медицини на егоїзм свідчить аналіз причин та наслідків таких соціально-природних небезпек як епідемії. Найжахливіша за наслідками епідемія грипу зафіксована у 1918-1920 роках, одразу ж після Першої світової війни, під час якої людський егоїзм лився без меж. У Європі від неї загинуло 20 млн. людей. Відомо, що вірусний гепатит легше попередити, аніж лікувати. Але цифри, які реєструються в Україні – близько 150 тис. хворих на рік – навряд чи повністю відображають реальну картину розповсюдження хвороби. Що заважає попередженню хвороби? Паличкою Коха інфікована третина населення Землі, 10 % інфікованих хворіє. Щороку у світі від цієї хвороби гине 2 млн. і з'являється 8 млн. нових хворих. У 1993 році туберкульоз оголошено глобальною проблемою людства. В Україні вже давно зафіксована епідемія. І не забуваймо, що вона виникла після поступової комерціалізації усього суспільного життя. У 2008 році українські масмедіа повідомляли, що в країні скорочується мережа протитуберкульозних диспансерів. Про те, що проблему слід розв'язувати у моральній площині, свідчать і такі факти: кожен хворий за рік інфікує 10-15 осіб, основне джерело зараження – хворий на туберкульоз, третина хворих на СНІД помирає від сухот, неправильне застосування антитуберкульозних препаратів призвело до того, що понад 50 млн. осіб у світі хворіють на стійку до ліків форму туберкульозу. Ще більше підстав говорити про моральну складову хвороб, які передаються статевим шляхом. Їх не даремно називають «тестом на здоровий глузд та совість».

Зменшення населення, висока смертність – це надзвичайно тривожні симптоми. Але жахливо, що знаходяться громадські діячі, «вчені», політики, які вважають подібне благом. Ще у 1798 році англіканський священник Томас Мальтус написав трактат про принципи народонаселення, де порушив питання про його зменшення, адже для нашої пла-

нети, як він вважав, його вже забагато. В теорії Мальтуса та його послідовників вказано на одну із суттєвих проблем усіх часів – голод, який є одним із найрельєфніших проявів духовного зубожіння людства. Біблейська історія, а саме історія Йосифа і переселення єврейського народу до Єгипту, свідчать, що посуха, неврожай, інші природні катаклізми не можуть викликати голод, якщо є любляче, сумлінне, позбавлене егоїзму серце. Скільки земель на Балканах, Кавказі, в Аравії, Африці, Індії можна було б перетворити на угіддя завдяки сучасному рівню технічних можливостей! Навіть сьогоднішній рівень виробництва продовольства надзвичайно великий. Але в Америці спалюють зерно, у Греції, Європі нищать фрукти й овочі через економічні війни. Водночас Україні прокують голод. Отже, ринок, який сприймається як ідеальний механізм регулювання виробництва і задоволення потреб, не справляється з цими завданнями. Ринок є результатом біль-менш стихійної дії людського егоїзму. І тому впоратися з проблемою, яка є насамперед моральною, не в змозі. Зауважимо, що ситим, багатим країнам Західної Європи, Північної Америки не вдалося викоренити злидні, бідність, голод. Отже, ця проблема є на економічною, а моральною і духовною. Її причиною є не лише моральна деградація матеріально забезпечених верств населення, а й егоїзм маргінальних верств, взагалі орієнтація суспільства на егоїзм, апеляція до нього, навіть культивування.

Стан духовності проявляється в усталених у суспільстві ціннісних установках і в процесі їх виникнення. Показовим у цьому відношенні є ринок праці. Усі оголошення про вакансії містять спільну вимогу: наявність досвіду і надзвичайно рідко йдеться про наявність моральних якостей. Якщо певні вимоги або твердження досить часто повторюються, вони усталюються у духовному житті людей як ціннісні орієнтири. Наприклад, досить затребуваними є досвідчені фахівці рекламного бізнесу. Досвід у цій галузі означає володіння навичками сугестивного впливу на людей, формування у них ціннісних орієнтирів, бажань і устремлень. Це досягається шляхом апеляції до різних проявів егоїзму, зокрема використання пристрасної залежності людини.

Не менш активно впливають на духовний світ людини орієнтовані на егоїзм і пристрасну залежність людини сучасні засоби масової інформації, література, кіно, музика. Артист, письменник, композитор переживають психічні стани закоханих, вбивць, непримирених ворогів, друзів та ін. А від глядача, читача, слухача вимагається вміння співпереживати, підвищена сугестивність, швидка збуджуваність і пластичність емоцій. Тобто його душа для сприйняття мистецького твору повинна стати подібною до води, яку переливають у різні суди, де вона набуває різної форми. Переживання психічних станів героїв, різних образів стають змістом психіч-

ного життя читача чи глядача. Він неначе втілює усі різновиди пороку і відключається від себе самого. Тому мистецтво здатне нівелювати особистість. Не завжди мистецькі твори бувають вільні від цих вад.

Сучасне телебачення майже цілком орієнтоване на егоїзм і пристрасну залежність людини, підтримує і розвиває їх, сприяє руйнації особистості. Більшість телепередач навіюють примітивність душевного життя, збіднюють його, підсилюють деградацію особистості. Телебачення створило людину з виснаженою від безперервного видовища нервовою системою, людину у стані душевного розпаду, яка не може встановити межі і фільтр для зовнішньої інформації і засвоює її не критично, не диференційовано, а на рівні нижчої механічної пам'яті. Смилова пам'ять пригнічена, творчі сили послаблені, людина стала рабом речей. Телевізор обумовив духовний регрес, розпад і дегенерацію людської душі. Людина мислить за допомогою слова. Телевізор же вчить мислити картинками, критичне мислення пригнічується потоком образів, які акумулюють пристрасті, роблять людину залежною від них, а свідомість загальмованою. Він розслабляє інтелект. Нервова система зношується через отримані за декілька годин враження, які людина раніше отримувала за місяць. Переживання телеглядача настільки інтенсивні й загострені, настільки емоційно спустошують його, що у повсякденному житті він стає до всього індиферентним, відчуженим. Його вже не зворушують ані жорстокість, ані збочення. У світовідчутті людини зникає межа між світом вигаданим і реальністю.

Найнебезпечніше, що несе з собою сучасне мистецтво, телебачення, індустрія розваг – це орієнтація на розпусту, насильство і абсурдність. Вони виливаються у загальний неспокій як найбільшу глобальну проблему людства. Найбільш послідовно використовували цей неспокій націонал-соціалістичні, комуністичні й анархістські режими й рухи. Але цей неспокій не було подолано з їх поразкою. Він лише підсилюється і проявляється в усіх сферах життя людини: найбільш гротескно – у зростанні й деформації злочинності. Довгі століття злочинність була явищем обмеженим, мала очевидні і зрозумілі причини, які коренилися у людських пристрастях – жадібності, заздощах, хтивості тощо. Але зараз характерною стала злочинність абсурдна. Діти вбивають батьків, а батьки – дітей. Підлітки побивають незнайомця, навіть не грабуючи його. Банди підлітків тероризують цілі райони, безцільно ворогуючи одна з одною. Поведінка злочинця не має практичних причин, передумов і наслідків. Він не може пояснити своїх дій. У кращому випадку говорить про «імпульс» або інший привід, який абсолютно не відповідає тяжкості злочину: нудьгу, образу та ін. І при цьому зовсім не мають розкаяння. Існують й інші форми прояву неспокою, наприклад, пристрасть до швидкості, культ автомобіля,

рок-музики, віртуальної реальності, кар'єризм тощо. Але всі вони є проявами моральної кризи, яка охопила усе людство.

Усі оглянуті руйнівні процеси можна розглядати як деградаційні цикли. Так, духовна деградація особистості спричиняє руйнацію у тих чи інших секторах життєвого середовища людини (найперше, соціальному). Це викликає небезпеки, які погрожують людині, збіднюють її буття, викликають подальшу деградацію особистості. А рушійною силою руйнації на кожному етапі є егоїзм. Отже, він виступає і причиною деградації особистості, і рушійною силою, і наслідком глобальних небезпек, що загрожують людству. Тому всі заходи, які не будуть орієнтовані на боротьбу з егоїзмом, виявляться неефективними у боротьбі з руйнівними процесами, що загрожують суспільству. Ані художня творчість, ані нові технології самі по собі, без опори на саморозвиток особистості, не зможуть підказати шляхів розв'язання даної проблеми.

Список літератури: 1. Барбур И. Этика в век технологии: Перевод. – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. – 380 с. 2. Душа человека // Фром Э. Душа человека: Перевод. – М.: Республика, 1992. – С. 13–108. 3. Зиновьев А.А. Глобальный человек. – М.: Алгоритм; Эксмо, 2006. – 448 с. 4. Искусство любить // Фром Э. Душа человека. – М.: Республика, 1992. – С. 109–178. 5. Макінтайр Е. Після чесноти / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 436 с. 6. Нариньяни А.С. Между эволюцией и сверхвысокими технологиями: новый человек ближайшего будущего // Вопросы философии. – 2008. – № 4. – С. 3–17. 7. Порус В.Н. С.Л. Франк: антиномии Духа как основания культуры // Вопросы философии. – 2008 – № 1. – с. 51–64. 8. Фукияма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции / Ф. Фукияма. Перевод с англ. – М.: АСТ Люкс, 2004. – 349 с. 9. Albert H. Teich. Technology and the Future, 5th ed. – New York: St. Martin's Press, 1989. 10. C.S. Lewis. The Abolition of Man. – New York: Macmillan, 1965. 11. Charles Susskind. Understanding Technology. – Baltimore: Johns University Press, 1973. 12. John Zerman and Alice Carnes, eds / Questioning Technology. – Santa Cruz, CA: New Society Publishers, 1991.

*Смоляга М.В., Старикова Г.Г.
г. Харьков, Украина*

ЭПИСТЕМОЛОГИЯ ЦЕННОСТЕЙ: ВЫБОР СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ

В современной философии сформировалось новое видение как самого познания, его теории как эпистемологии, так и понимания цен-